

At udstille grave – formidlingen af jægerstenalderens grave på museer

FORFATTER: Sabine Thrane, cand.mag. i forhistorisk arkæologi og museumsformidler på Vedbækfundene, Rudersdal Museer.

EMNEORD: Jægerstenalder, Grave, Den døde krop, Museumsformidling, Udstillingspraksis

Abstract

The aim of this article is to investigate how prehistoric graves are used and communicated in museum exhibitions. The investigation is based on Mesolithic graves from the three Danish exhibitions Vedbækfundene (Rudersdal Museums), Danmarks Oldtid (National Museum of Copenhagen), Gaver fra fortiden (Køge Museum), and the Swedish exhibition Forntider (Historiska Museet, Stockholm).

It is posited that Mesolithic graves contain an unredeemed communication potential, which does not emerge in the museum exhibitions. The graves represent an affective quality and contain a dynamic aspect that, to a great extent, is being neglected in the exhibition context. Instead, they appear as static museum objects whose aim is to be a source of knowledge. However, the museums could advantageously open up to new considerations about what graves as a phenomenon mean and represent, and thereby communicate the history of the journey of death and the transformation that happens when a person dies, is buried and until the archaeologists find the grave and the human remains thousands of years later.

Sigtet for denne artikel er at undersøge og diskutere udstillingspraksis og formidlingsbrug i forhold til jægerstenalderens grave, ca. 8.900 f.Kr. – 3.900 f.Kr. De forhistoriske grave er et velkendt udstillingsfænomen på museerne. Men hvad sker der med gravenes betydning og rolle, når de flyttes fra deres oprindelige kontekst og ind på museal grund? Med udgangspunkt i en komparativ analyse af museet Vedbækfundene og tre andre case studies gives der et indblik i museers måde at bruge og formidle jægerstenalderens grave i deres udstillinger, og der argumenteres for et uudnyttet formidlingspotentiale, som gravene indeholder. De forhistoriske grave har en affektiv værdi, idet de vækker følelserne i os. Samtidig fortjener de en mere dynamisk fremstilling end i de nuværende museumsudstillinger, hvor gravene fremvises som statiske og hygiejniserede museumsgenstande. Kunne museerne åbne op for nye overvejelser omkring, hvad grave som fænomen betyder og fortælle historien om, hvad der skete, fra individet døde, blev gravlagt - og til arkæologerne finder graven mange tusind år senere?

Indledning

På de kulturhistoriske museer omfatter de arkæologiske levn i høj grad forhistoriske grave og deres indhold - humane rester mv. Disse informationsrige fund står som et vindue til oldtiden, da de rummer en bred vifte af oplysninger om oldtidens samfund og mennesker. Derudover udgør gravene et fantastisk formidlingspotentiale, da grave med bevaret organisk materiale giver os et glimt af mennesket selv, som levede og døde for tusindvis af år siden. Museerne er et af de få offentlige rum, hvor selve døden formidles, så den kan opleves på tæt hold af de besøgende. Men spørgsmålet er, hvilke formidlingsstrategier museerne benytter, når de skal skabe en kommunikation mellem gravene, døden og de besøgende? For at få svar har denne undersøgelse derfor til hensigt at undersøge og få bedre kendskab til de formidlingsvalg og overvejelser, museerne gør sig, når de skal udstille gravene, det vil altså sige de levn, der er tilbage af de flere tusind år gamle begravelser. Formålet er endvidere at undersøge, hvad gravenes rolle er på museerne for derved at kunne bidrage til diskussionen om, hvorvidt gravene fremstår som det, de er ved at repræsentere alle væsentlige aspekter omkring graven som fænomen, eller om gravene kommer til at agere statiske museumsgenstande, hvis eneste formål er at være en kilde til viden. Som led i en mulig flytning af museet *Vedbækfundene* skal disse spørgsmål samtidig åbne op for nye tanker og overvejelser omkring det at udstille og formidle jægerstenalderens grave og begravelser for derved at sætte

spekulationer i gang omkring muligheden for at få udnyttet det uudnyttede formidlingspotentiale, disse grave rummer og gentænke udstillingen i nye perspektiver. Artiklen skal sætte skub i nye formidlingstanker, mens det ikke er hensigten at præsentere et færdigt bud på, hvordan udstillingspotentialet skal realiseres i praksis.

For at overskueliggøre undersøgelsen afgrænser den sig til fire museer: Vedbækfundene, Nationalmuseet, Køge Museum og Historiska Museet i Stockholm, som udstiller, indenfor arkæologiske kredse, velkendte grave fra jægerstenalderen. Ved at studere og analysere museernes formidlingsbrug i forhold til de forhistoriske grave, vil undersøgelsen give et overblik over de forskellige formidlingsstrategier, museerne benytter sig af, og hvordan disse strategier bruges i fortællingen om død og begravelse i jægerstenalderen. Endvidere skal undersøgelsen søge at sætte tanker i gang omkring, hvad døden er for en størrelse, og hvad der sker, når den kommer på museum. Udstillinger er ikke neutrale opbevaringssteder, som museet kan anbringe de arkæologiske genstande i. I forholdet mellem genstandene, i dette tilfælde gravene, og de formidlingsrammer, de indgår i, opstår nye fortolkninger og betydninger, som kan være langt fra de oprindelige.

I artiklens første del vil den teoretiske ramme for studiet blive præsenteret. Uanset hvilken teoretisk retning vi tilhører, lader det sjældent til, at det er genstandene og det materielle selv, vi er interesseret i. Genstandene opfattes godt nok som væsentlige, men primært som kilder til noget andet. Dette gør sig også gældende for de forhistoriske grave, som ofte får pålagt den rolle at skulle repræsentere en social, kulturel og økonomisk verden. Mit teoretiske perspektiv bryder med denne arkæologiske tradition og fokuserer i stedet for på graven og døden som fænomen.

I anden del beskrives og analyseres de fire udvalgte udstillinger. Beskrivelsens fokus ligger på formidlingen af jægerstenalderens grave og den udstillingskontekst, de er en del af, som bl.a. har at gøre med udstillingens opbygning, arkitektur, formål og design. Herefter gives en komparativ analyse af de fire udstillinger.

I sidste del vil museernes formidlingsbrug af gravmateriel fra jægerstenalderen blive diskuteret på baggrund af den førnævnte beskrivelse og analyse. Der vil især være fokus på diskussionen, som vedrører den rolle, gravene får, når de bliver hevet ud af deres oprindelige kontekst for derved at blive flyttet ind i museernes udstillingsrammer. Min kritik af de formidlingsforhold, gravene bliver underlagt på museerne, bunder i en kropslig forståelse af døden, som lader til at blive forbigået i udstillingerne. Dette aspekt vil i sidste afsnit blive præsenteret indledningsvist.

Den teoretiske ramme

Denne artikel placerer sig i et spændingsfelt mellem den arkæologiske disciplin og museumsformidling. På mange måder ligger arkæologi inden for det spekulative felt. Når vi analyserer den materielle kultur, længes vi også efter at give den en kontekst, så den kan tale til os. Herved også ment at vi vil have de døde i graven til at fortælle os historier. Men dette kan ikke lade sig gøre uden en teoretisk tilgang. Gravteori er et yderst relevant felt inden for den fundamentale arkæologi. Artiklens fokus ligger på det, der er kernen i alle grave – den døde krop. Hertil benyttes en arkæologi, som er orienteret mod en reflekterende undersøgelse af vores oplevelse af menneskeligheden og dertil også vores reaktion på den biologiske og sociale ændring, der sker, når en person dør. Når det kommer til den reflekterende debat om, i hvilket omfang det moderne syn på den døde krop påvirker den arkæologiske forskning, lader det ikke til, at arkæologer indgår aktivt i debatten. På museerne lader formidlingen til at forbigå et af de mest essentielle aspekter ved de

forhistoriske grave, nemlig den døde krop og de følelsesmæssige reaktioner, som døden genererer. Eksempler herpå vil blive belyst senere i artiklen.

Det arkæologiske perspektiv

I løbet af det seneste århundrede og frem til i dag har man inden for arkæologien fortolket forhistoriske grave på baggrund af forskellige teorier og idéer. Resultaterne af disse ideer har stærkt påvirket forståelsen for død og begravelse i fortiden, og samtidig har de også præget, hvordan forhistoriske grave er blevet formidlet gennem tiden. Teoretisk arkæologi er i dag delt i to store retninger, hvis videnskabs- og verdenssyn står i direkte opposition til hinanden, men som samtidig eksisterer side om side. Den processuelle arkæologi, som vandt frem i 1960'erne, søger at forstå kulturelle forandringer ved at studere de processer, som udløser dem. Retningen er i bund og grund materialistisk, og dens tilhængere insisterer på, at arkæologien skal udøves på samme præmisser som naturvidenskabelig forskning. Med andre ord skal den baseres på hypoteser, der kan afprøves med eksperimenter og målbare data, så der kan uddrages universelle love fra dem om menneskers opførsel og udvikling af kulturer. Det er altså et videnskabssyn, der tror på muligheden af at afdække "sandheden" om forhistorien. De forhistoriske grave bliver anset for at være en privilegeret kilde til informationer om sociale dimensioner, såsom social kompleksitet i forhistorien, og ofte betragtes graven og den døde som en direkte refleksion af det levende samfund.

Den senere tilkomne post-processuelle arkæologi kritiserer den processuelle arkæologis mål om at opnå objektiv viden om forhistorien. Man mener, at der ikke findes én, men flere sandheder, der alle er lige gyldige, fordi forskellige mennesker opfatter verden forskelligt. Al arkæologi er et spørgsmål om den enkelte persons egen fortolkning af arkæologiske artefakter. Dette videnskabssyn baserer sig altså på fortolkning, da den absolutte sandhed er umulig at opnå. I forhold til den forhistoriske dødepraksis og gravene begynder man at tænke over det symbolske indhold af den rituelle praksis, som blandt andet afspejles i gravenes position i landskabet, forholdet mellem gravene og bosættelsen og gravgavernes symbolske mening.¹

De forhistoriske grave har længe fascineret os, idet vi i bogstavelig forstand møder fortiden ansigt til ansigt, når de menneskelige rester i gravene bliver udgravet og analyseret. Mødet med graven og den døde kan skabe et følelsesmæssigt øjeblik og derved også en fornemmelse af veneration. De stærke følelser kan yderligere være med til at sætte tanker i gang omkring døden og vores egen dødelighed og dermed også sætte spørgsmålstejn ved retten til overhovedet at udgrave gravene.

At der findes grave handler i første omgang om det, de skal rumme, nemlig den døde krop. For at forstå en grav og de tilknyttede handlinger til denne, udført af de efterlevende, er det vigtigt først og fremmest at huske på, at de humane rester, altså skelettet, en gang var døde kroppe. Uden eskatologiske forestillinger giver den døde krop kun mening ud fra et biologisk perspektiv. Derfor har det sociale menneske oftest behov for at håndtere denne realitet, dels for at give sin egen eksistens mening, og dels for at kunne håndtere tabet af andre mennesker.² Ifølge den svenske arkæolog Liv Nilsson Stutz kan gravarkæologi hjælpe os med at danne en humanistisk forbindelse til fortidens mennesker. Ved at studere hvordan de håndterede døden gennem rituelle handlinger, kan vi sige noget om, hvordan de håndterede deres

1 Olsen: Fra ting, 61.

2 Zizek: Ideologiens, 246.

eksistens.³ At skabe et sidste hvilested for nogens jordiske rester er ofte en nøje gennemtænkt begivenhed, der skal ske gennem procedure. Grave er derfor en signifikant handling og gennemtrængt af betydning. De repræsenterer et af de mest formelle og omhyggelige forberedte deponeringer, som arkæologerne møder.

Jægerstenalderens grave har været, og er stadig til dels, domineret af et processualistisk syn, da mange af den tids grave blev opdaget i en tid, hvor den arkæologiske forskning var domineret af netop dette paradigme. Gravene er primært blevet analyseret for at forsøge at rekonstruere den ældre stenalders sociale system. Forskningen søgte at belyse sociale roller ud fra ideer om forskellige kategorier af gravgods og niveauer af energiforbrug i begravelseshåndteringen af de forskellige individer.⁴ Men efterhånden har de post-processualistiske tanker også vundet indpas i den arkæologiske forskning af jægerstenalderen. Nilsson Stutz har arbejdet med jægerstenalderens grave fra Sydskandinavien, og hun har i stedet villet se gravene som et grundlæggende resultat af, hvordan et samfund håndterede en persons død.⁵

Forholdet til den døde krop i dag og dengang

På museerne oplever man som oftest, at de forhistoriske grave bliver udstillet i kontrollerede rammer, og selvom man på museet kan komme helt tæt på døden, er det alligevel med en vis distance, man møder den. De humane rester bliver som et andet præparat rengjorte og lagt i beskyttede glasbeholdere. Døden gøres altså til noget hygiejnisk og kontrolleret.

I dag er store dele af den vestlige kultur præget af et distanceret forhold til døden. Vores forhold til døden kan studeres ved at se på den fremgangsmåde, vi håndterer den døde krop på, og hvordan vi forholder os til den. Vores praktiske handlinger udtrykker altså noget om vores forestillinger. Religionsforskeren Anna Davidsson Bremborg opstiller tre begreber om den døde krop, som skal ses i sammenhæng med den vestlige verdens forhold til denne: den nødvendige, den farlige og den personlige.⁶ Hun kommer med et eksempel fra tsunamihændelsen i Thailand tilbage i 2004, hvor flere fra Skandinavien omkom. De pårørende havde et stort behov for at få identificeret de døde, så de kunne blive sendt hjem til en ordentlig begravelse og tage afsked. Den døde krop blev nødvendig, da kontrollen med den gav de pårørende tryghed. Men samtidig er der også det syn på den døde krop, at den er farlig, og derfor opstår der ofte en afstand mellem afdøde og pårørende. Den døde skal hverken ses eller røres. Det er i stedet professionelle, der tager sig af håndteringen af den afdøde. Men selvom mange har behov for denne afstand, ser man ofte også en intimitet i forholdet til den døde krop og en vilje til at gøre døden personlig. Det kommer blandt andet til syne ved begravelsen, som skal karakteriseres ved den dodes liv. Det er altså et kompliceret billede af vores forhold til den døde krop, der kommer til udtryk i dag.

Man kan stille spørgsmålet om, i hvilket omfang det moderne, vestlige syn på døden har påvirket den arkæologiske forskning og derved også måden, den skal fremstilles på museerne. Som arkæologer har vi en tendens til at gå fra det rene skelet i jorden til at rekonstruere de levendes samfund i forhistorien på museerne. I de fleste tilfælde bliver de faser, der ligger før, negligeret, det vil sige, fra den døde blev begravet, og til udgravningen finder sted. Helt fundamentalt kan det have at gøre med det faktum, at vi i

3 Nilsson Stutz: *Embodied*, 107.

4 Nilsson Stutz: *Embodied*, 182.

5 Ibid, 6.

6 Davidsson Bremborg: 'Behövd, farlig och personlig', 93.

dag ignorerer det kropslige og biologiske aspekt ved døden, da det er en del af vores kultur at gemme dette aspekt væk. I stedet taler vi om de humane rester i teoretiske termer, og de bliver til tegn og symboler.

Arkæologiske undersøgelser viser, at man i jægerstenalderen havde et meget tæt og betydningsfuldt forhold til de døde. Dette fremgår især af den nænsomme måde, man har håndteret de døde på, da de skulle lægges i graven. Men samtidig viser undersøgelserne også en omgang med de døde, som ligger langt fra det moderne menneskes forestillinger. Der findes mange eksempler på, at man dengang boede, hvor man også begravede de døde - man havde altså boplads og gravplads samme sted. Derudover findes der flere eksempler på genåbnede grave, hvor man har fjernet dele af den døde eller placeret endnu et lig ned til den allerede gravlagte. Noget tyder også på, at man i flere tilfælde har ladet den døde henlægge, før selve gravlæggelsen har fundet sted.⁷ Disse iagttagelser af den ældre stenalders forhold til de døde er vigtige at tage i betragtning, da de giver os stor viden om det forhistoriske menneskes forestillinger om både livet og døden, og de bør derfor også indgå i de overvejelser, museerne skal gøre, når de skal formidle og udstille grave.

Det museologiske perspektiv – mødet mellem graven og dens betragter

Det helt særlige ved udstillingen er, at den adskiller sig fra andre formidlingsformer, da de faglige pointer her vises gennem genstande. Og det arkæologien og udstillingen har til fælles er netop genstanden. Det primære kildemateriale i arkæologien er de fysiske levn fra fortiden og derved den materielle kultur. I dette tilfælde er graven, som genstand, en særlig størrelse, da den relaterer sig til noget svært definerbart, nemlig døden. Døden er ikke nem at definere, da den ofte involverer spirituelle enheder, som i troen fortsætter med at eksistere. Men alligevel er døden i sin natur materiel, da det universelle aspekt, som karakteriserer døden, er den døde krop. Det er fraværet af livet, der gør den døde krop fysisk og materiel. Denne materialitet af døden gør, at de efterlevende har behov for at begrave den døde for at løse problemet med den rådende krop. I en udstilling er det derfor vigtigt at huske på, at det ikke kun drejer sig om en objektiv beskrivelse af gravens form og funktion, men man skal også forstå, hvordan de forhistoriske grave og døden er indlejret i sociale livsverdener, da de er dele af menneskelige handlinger.⁸

Museet kan ses som et opbevaringssted for objekter, hvor de bliver udvalgt, kategoriseret og præserveret, og dermed bliver de også et lager for viden. Ifølge professor Mark O'Neill kan man gå så vidt som at sige, at museers formål er at tæmme de forhistoriske genstande og fjerne deres kraft. Man gør dem stumme og mindsker deres iboende kvaliteter.⁹ Men man kan sætte spørgsmålstegn ved, om museer kun skal eksistere for at præservere, dokumentere og udstille objekter. Museer ville med fordel også kunne fungere som et rum, hvor de besøgende, udover at kunne samle information og viden om en forhistorisk grav, ville kunne opleve et kropsligt engagement med graven og døden og derfra forme en håndgribelig fysisk forbindelse med de mennesker, der håndterede og begravede den døde i fortiden.

I en udstilling sker der en interaktion mellem graven og den besøgende. Derigennem bliver graven betydningsbærende, hvor den besøgende tillægger den værdier, men den bliver ligeledes også betydningsskabende. Alternativet ville være, at de forhistoriske grave blev deponeret eller gemt væk og derfor stå uden for udstillings- og formidlingskontekst og dermed miste betydning. Det er kun i

7 Brinch Petersen: 'Mesolitiske grave og skeletter', 50.

8 Fahlander & Oestigaard: 'The materiality of death', 5. Bille & Sørensen: Materialitet, 14.

9 O'Neill: 'Essentialism', 101.

interaktionen mellem den fysiske grav og den bevidste person, at graven og døden bliver rigtigt manifesteret for betragteren. Dens materialitet eksisterer ikke, hvis den er i isolation, men eksisterer derimod i forholdet mellem gravens kvaliteter og den kropslige måde, vi oplever graven og døden på.¹⁰

Den forhistoriske grav, og genstande i al almindelighed, kan tilskrives en dobbelt eksistens – med en fysisk side, som er deres konkrete materielle eksistens og en metafysisk side, som er det de henviser til, altså det de engang var. Denne metafysiske eksistensform gør graven til et medium, der gør det muligt at komme i kontakt med noget, der ligger hinsides det traditionelle sanseapparat.¹¹ Og mange mennesker vil måske mene, at de i mødet mellem dem og det forhistoriske objekt kan mærke tidens aura, der sætter følelser i gang, som får os til at føle, at vi overskrider nutiden. Men hvordan vi oplever en forhistorisk grav har også at gøre med, hvordan vi er påvirket uden for museet i en verden omgivet af materielle ting, som former vores perspektiver og sensoriske reaktioner. Ifølge Falk og Dierking er hver museumsbesøgendes personlige kontekst unik, og man er hver især styret af en række forskellige faktorer udefra, som bestemmer, hvordan den enkelte besøgende vil opleve museet, udstillingen og genstandene.¹²

Udstilling af jægerstenalderens grave

Den metodiske tilgang til studiet bestod af flere dokumentations- og observationsgreb. Det vil sige, at udstillingen blev dokumenteret og beskrevet ved hjælp af en række udvalgte kriterier. Disse kriterier havde bl.a. at gøre med udstillingens opbygning, arkitektur, formål og design. Fokus lå på gravene og de formidlingsrammer, de indgår i. Derfor skulle kriterierne hjælpe med at give et indtryk af og forståelse for de formidlingsmæssige valg, museet har gjort sig i forhold til gravene. Studiet blev gjort på baggrund af mine egne personlige erfaringer og min læsning af de museale principper.

Udstillingen om Vedbækfundene

Vedbækfundene er en udstilling af en række fundrige og velbevarede grave fra jægerstenalderen, der har spillet en afgørende rolle i forhold til forståelsen af stenalderens jagtsamfund i Nordeuropa. I dag hører museet under Rudersdal Museer, som består af tre afdelinger, hvor udstillingen *Vedbækfundene* dækker den lokale arkæologiske historie fra stenalder til jernalder. Udstillingen åbnede tilbage i 1984 i en sidebygning til Gl. Holtegaard, og museet blev det første arkæologiske specialmuseum af sin art i Danmark.¹³ Udstillingen blev til på baggrund af de fund, man gjorde i Maglemosen ved Vedbæk tilbage i 1975, da man skulle grave ud til en ny skole på det sted, hvor stenalderbopladsen Bøgebakken lå. Under udgravningerne stødte man på en gravplads, hvor man fandt 17 grave, som indeholdt spor efter 22 døde mennesker og velbevarede skeletter, som i tiden omkring år 5000 f. Kr. var blevet begravet på stedet. Hidtil havde man i Danmark kun stødt på få grave fra denne periode, og derfor blev de arkæologiske fund fra Vedbæk hurtigt en sensation. Herefter opstod der en idé om at skabe et lokalt museum med gravene som hovedattraktion. Nationalmuseet støttede ideen og udlånte en væsentlig del af fundene til den nye udstilling. Udstillingen bygger først og fremmest på arbejdsresultaterne fra Vedbækprojektet, hvor et tværfagligt forskningshold i 1970'erne og -80'erne samarbejdede om at tegne et alsidigt billede af levevilkår, kultur og samfund i Vedbækområdet for 7000 år siden. Formålet med udstillingen var, og er

10 Dudley: 'Museum Materialities', 5.

11 Mordhorst: 'Kildernes magi', 111.

12 Falk & Dierking: *The Museum Experience*, 27.

13 Jønsson: *Stenalderjægerne i Vedbæk*, 6.

stadig i dag, at give de besøgende en oplevelse af og indsigt i levevilkårene, som de var i den sidste del af jægerstenalderen og at formidle en forståelse for jægerfolkets dagligdag.

Museet indeholder en permanent udstilling, hvor tre af gravene fra Vedbæk-Bøgebakken er udstillet. Når man går igennem udstillingen, skal man forestille sig, at man følger en sti gennem en "urskov". Rummet består af en svagt oplyst lang gang, som herefter fører ud i et mere åbent og lyst rum, hvor man finder "Vedbækfjorden" med en boplads og gravene. I forløbet støder man på snoede vægge, små afkroge og hjørner, og gulvet i urskoven er ujævnt for at illudere en skovbund (fig.1).

Fig. 1: Urskoven (Sabine Thrane)

Designet i udstillingen udgøres af et kontekstskabende princip, som samtidig er dramatiserende og appellerer til museumsgæstens følelser. I rummet omgives man af flere iscenesættende elementer og udstillingseffekter, der stimulerer mange af vores sanser. Den svage belysning, forskellige lyde, det ujævne gulv, grønne vægge og træstammer og grene, som er placeret rundt omkring i rummet, er alt sammen med til at skabe ideen om, at man befinder sig i et urskovsmiljø. Udstillingen indeholder også forskellige dioramaer, som viser opstillinger af udstoppede dyr i en gengivelse af naturlige omgivelser. Her findes montere, som går i ét med væggene, og de viser genstande som flint- og jagtredskaber, som blev fundet under udgravningerne. Forskellige kopier af de arkæologiske genstande er placeret rundt omkring i udstillingen, så de besøgende har mulighed for at få deres følesans i spil. Stien, som løber gennem urskoven, ender ude i den mere åbne og lyse afdeling, som skal illudere området omkring Vedbækfjorden, hvor jægerfolket havde deres boplads og gravplads. Derfor har man centralt i dette rum placeret et plateau,

hvorpå man har anbragt forskellige kopier af genstande og redskaber for at skabe en rekonstruktion af en boplads. Udstillingens design domineres altså af dramatiske og iscenesættende elementer og effekter, som udgør den fortolkningsramme, den besøgende skal tænke gravene i.

De tre grave har man placeret og udstillet på en rekonstrueret gravplads, som man finder i forbindelse med bopladsen. Dette skal illustrere, at man på denne tid begravede de døde samme sted, hvor man havde beboelsesområdet. De tre grave er placeret således, at de ligger i en fordybning bag den rekonstruerede

Fig. 2: Gravene og bopladsen (Sabine Thrane)

boplads med store glaspartier, så man kan se ind til gravene, der ligger under jorden. Gravene er ikke taget op i præparat, men knoglerne er i stedet samlet på stedet, så de ligger frit på den rekonstruerede jord (fig. 2).

Al information om gravene findes på væggen bag gravene. Man kan derfor ikke læse om og se på gravene samtidig. At placere teksten bag ved gravene skyldes formentlig ideen om, at gravene alene skal være i fokus, og de skal kunne betragtes uden at blive forstyrret af andre elementer. Derved får den besøgende også mulighed for, at deres egne tolkninger om gravene kan få frit spil.

Informationen om gravene er forholdsvis sparsom. Især findes oplysningerne om skeletterne kun i et meget beskedent omfang, da man kun kan læse om individernes køn, alder og dødsårsag. Til gengæld er der et større fokus på at formidle om de gravgaver, de døde har fået med sig. Til at formidle disse benyttes mediet

rekonstruktion især. Man har valgt at rekonstruere alle de genstande, der er fundet fysiske spor efter i gravene. Hertil hører korte tekster med information om genstandene. Udstillingen holder sig altså primært til at formidle korte fakta om gravene og individerne heri, og derfor går en masse viden også tabt for den besøgende, da en stor mængde kendte fakta om gravene udelades i formidlingen. Man kan undre sig over, at man har valgt en sparsom information om jægerstenalderens grave, når det er gravene, der er museets hovedattraktion og dem, hele udstillingen er bygget op omkring. Dette går dog ikke ud over det formidlingsfokus, der stadig er på gravene i udstillingen. Her er tale om den centrale placering, gravene har fået, og samtidig har man haft fokus på at formidle den kontekst, gravene kommer fra. Man har i udstillingen forsøgt at genskabe den natur og det miljø, som Vedbækjægerne levede i, og der har også været fokus på at give de besøgende en idé om, at den tætte afstand mellem de levende og de døde spillede en væsentlig rolle på denne tid ved at placere gravene lige bag ved den rekonstruerede boplads.

Jægerstenalderens grave i andre udstillinger

De to udstillinger *Danmarks Oldtid* (Nationalmuseet), som udstiller en dobbeltgrav fra Vedbæk og *Gaver fra fortiden* (Køge Museum), som udstiller en massegrav fra Strøby Egede, har mange fællestræk. Begge udstillinger er bygget op i et fastlagt, kronologisk forløb, der hver indeholder en afdeling, hvor grave fra jægerstenalderen formidles. De to udstillinger er fra henholdsvis 2008 og 2015 og er derfor nyere end *Vedbækfundene*. Det kommer i særdeleshed til udtryk i den mere moderne museologiske udstillingspraksis, man her har benyttet sig af, hvor bl.a. den digitale og arkitektoniske formidling dominerer. Udstillingsdesignet er begge steder i høj grad diskret. Der er her lagt vægt på et simpelt design med en enkel og ukompliceret udformning. I *Danmarks Oldtid* består designet af et gennemgående æstetisk udtryk med smagfuldt designet interiør. Monterne fungerer ikke som en aktiv del af fortællingen, men i stedet som praktiske og nødvendige glaskasser, hvorigennem man kan betragte de autentiske genstande (fig. 3).

Fig. 3: Montreskabe og dobbeltgraven fra Vedbæk (Sabine Thrane)

Det enkle design findes ligeledes i udstillingen *Gaver fra fortiden*. Det hvide og lyse rum, som indrammer Strøby Egede-graven, har en spartansk indretning, som kun indeholder en montre og nogle bænke. Dette skaber et meget nøgent og minimalistisk design (fig. 4). Udstillingen gør op med de støvede og overfyldte montere og benytter sig i stedet af et mere diskret design, der skal undgå at overdøve genstandene og graven. Når rummene fremstår så enkle i designet, er det også fordi, at al information, baggrund og perspektiv findes på lånte, håndholdte tablets, som de besøgende er nødsaget til at medbringe, da de fungerer som ens guide gennem hele udstillingen. Herpå kan man bruge en del tid på at læse, se film og høre historier om bl.a. massegraven. Udstillingen er bygget op ud fra et moderne museumsideal, hvor der ikke er plads til kedelige museumsoplevelser, uendelige plancher med årstal og fakta, masser af ens genstande osv.

I *Danmarks Oldtid* har man til gengæld valgt at skære drastisk i mængden af information. Nationalmuseet havde en klar målsætning fra begyndelsen om, at den nye udstilling om *Danmarks Oldtid* skulle kortes væsentligt ned i forhold til omfanget af tekst i den gamle udstilling, som krævede 18 timer at læse sig igennem. I den nye udstilling er teksterne kortet så meget ned, at de i stedet kan læses på omkring halvdelen time. En konsekvens af denne målsætning er derfor også, at informationen om dobbeltgraven fra Vedbæk er meget sparsom, og der mangler flere vigtige oplysninger, såsom gravens datering.

Fig. 4: Rummet med graven fra Strøby Egede (Sabine Thrane)

Fig. 5: Forntider. Graven fra Bäckaskog i urskovsmiljø (Sabine Thrane)

Bevæger man sig over sundet og til Stockholm i Sverige, vil man i udstillingen *Forntider* (fra 2005) på Historiska Museet blive mødt af en udstillingspraksis, der på nogle områder ligner den på *Vedbækfundene*. I udstillingens første del kan man se to, i arkæologiske kredse, velkendte svenske grave fra jægerstenalderen. Gravene indgår i et udstillingsdesign, der kan karakteriseres som narrativt og kontekstskabende. Et stiliseret interiør er med til at skabe et konkret fysisk sted og miljø for den periode, gravene er fra. En urskov og et marint miljø udgør rammen for de to graves fortællinger. Det kommer til udtryk gennem en scenografi, som indeholder de arkæologiske fund, tekster og billeder kombineret med lys, lyd, farver m.m. (fig. 5 og 6).

I *Forntider* er det gravmaterialet, der er det bærende element i udstillingen, og det er ud fra dette, historierne fortælles. Samtidig arbejder udstillingen med et sprog, som kan beskrives som uformelt og tilgængeligt for den besøgende. Dette realiseres blandt andet gennem direkte tale, korte meninger og få fagudtryk. Teksterne indeholder åbne spørgsmål, som inviterer den besøgende til, sammen med udstillingen, at skabe mening omkring det, der vises og fortælles, dvs. tolkning af det arkæologiske materiale.

Fig. 6: Forntider. Graven fra Skateholm i et marint miljø (Sabine Thrane)

Komparativ analyse af de fire cases

Gennemgangen og dokumentationen af *Vedbækfundenes* udstillingspraksis viser en formidling af selve gravene, som er præget af en processuel arkæologi og det positivistiske videnskabsideal, men som samtidig indgår i et rekonstrueret og derfor fortolkende scenari. I den processuelle arkæologi insisterede man på, at arkæologien skulle producere en præcis og objektiv viden. Den amerikanske processualistiske arkæolog Lewis Binford udtrykker det sådan, at nøjagtigheden af vores viden om fortiden kan blive målt.¹⁴ I den logiske positivisme var det gennem data, som kunne observeres og måles, at man kunne opnå en sådan præcis arkæologisk viden. Informationen om gravene afspejler netop dette videnskabssyn. Fakta om gravene fortæller primært om køn, alder, dødsårsag og gravgods. Der er altså fokus på at formidle data, der kan observeres og måles, og det fortolkende aspekt i forhold til gravene bliver stort set udeladt. Noget andet, der prægede den processuelle arkæologi, var økosystem-funktionalismen. Man mente, at de fortidige samfund havde en form for indbygget "fornuft", som tilstræbte at opnå ligevægt med naturomgivelserne. Det redskab, som menneskene tog i brug i den økologiske tilpasning, var kultur, som af Binford blev defineret som "*the extrasomatic means of adaptation for the human organism*".¹⁵ Der skulle altså være balance mellem kultur og natur. Dette funktionalistiske syn på kultur kommer også til udtryk i

14 Binford: 'Archaeological Perspectives', 17.

15 Binford: 'Archaeology as Anthropology', 218.

udstillingen gennem de miljørekonstruktioner, man har opbygget i udstillingen omkring gravene, som skal illudere den natur og de omgivelser, der prægede Vedbækområdet på den tid, gravene er fra. Formidlingen af gravene fra Vedbæk er således et produkt af sin tid i en arkæologisk forstand, da formidlingen baserer sig på arkæologiske principper.

I stærk kontrast til *Vedbækfundene* står flere af de nyere udstillinger, som mere retter sig mod moderne museologiske idealer. Der er altså sket et tydeligt skifte i, hvordan museerne vælger at lave arkæologiske udstillinger og dermed også, hvordan jægerstenalderens grave bliver formidlet. I *Danmarks Oldtid* på Nationalmuseet og *Gaver fra fortiden* på Køge Museum foranlediger designet den besøgende til at betragte genstandene og graven som smukke ting, hvor et lækkert design udgør udstillings- og fortolkningsrammerne. Vor egen tid bliver på mange måder tydeligt synlig i de æstetiske valg, hvor de ny-funktionalistiske montere af glas, stål og træ roligt indrammer genstandene fra fortiden og derved også dobbeltgraven fra Vedbæk og massegraven fra Strøby Egede. Gravene bliver på mange måder i udstillingerne sat i en form for bås, da gravene og de døde gennem designet kommer til at fremstå som smukke, men statiske arkæologiske genstande, der blot ligger til skue i flotte montere. Hvad angår *Gaver fra fortiden* er en konsekvens af det ekstremt enkle design også, at graven kommer til at mangle forankring i rummet. Det nøgne design kommer til at bevirke, at graven og de døde blot fremstår som en blandt flere af udstillingens museumsgenstande – et statisk objekt anbragt i en stor kasse, sat ud af alle former for sammenhæng og kontekst. Siden museet åbnede, har udstillingen mødt stærk kritik for sit formidlingsvalg. Kritikken lyder bl.a. på, at opmærksomheden i højere grad rettes mod tabletten frem for udstillingens genstande. Tabletten indeholder flere forskellige filer, der omhandler massegraven fra Strøby Egede, og det kræver tid at få et substantielt udbytte ud af filerne. I sidste ende kan det blive lige så trættende at gå igennem filerne som at læse tekst på plancher. Forskellen kan i dette tilfælde være, at man med en tablet i hånden ikke oplever rummet og genstandenes materialitet med samme umiddelbarhed og nærvær som i en konventionel udstilling. Derved kan fokus på de autentiske arkæologiske fund nemt mistes.

Der findes en del fællestræk i designvalget i udstillingen *Forntider* i Stockholm og *Vedbækfundene*. Begge udstillinger har fokus på et kontekstskabende design med illuderede miljøer. Men i modsætning til *Vedbækfundene* er der i *Forntider* lagt vægt på, at de besøgende skal kunne få en langt større viden om gravene. Her er der en klar forestilling om, hvad dette gravmateriale skal kunne berette om, nemlig køn, alder, kroppens fysik, spor efter vold og sygdom. Gravsammenhængen kan fortælle om social status, familiesituationer, og hvordan dragterne har set ud. Gravgaverne kan fortælle om symbolik og tanker omkring døden, men også om, hvordan man levede sit liv. Udstillingens informationer skal altså give den besøgende en klar idé om nogle af de mest karakteristiske oplysninger, man kan hive ud af et gravmateriale.

De fire udstillinger adskiller sig i høj grad fra hinanden i form og design, og dette medvirker samtidig, at formidlingen af gravene er præget af en stor forskelligartethed. De formidlingsstrategier, som museerne har valgt at benytte sig af i udstillingerne, danner ramme for den fortolkning, de har valgt, at gravene skal læses i. Gravene er en del af et større samspil mellem design og rum. F.eks. påvirker de valgte designstrategier i udstillingerne gravene, hvad enten designet fremstår diskret som i *Danmarks Oldtid* og *Gaver fra fortiden*, eller om det indtager en fortællerrolle som i *Forntider* og *Vedbækfundene*. Designet kan ligeledes have den virkning, at det fjerner fokus fra gravene. I *Vedbækfundene* bliver de besøgendes oplevelse og forståelse af gravene i høj grad styret af det iscenesatte design. Dette kan resultere i, at selve gravene bliver sekundære i forhold til fortællingen, og at de kan komme til at fremstå som rekvisitter i

udstillingen. I *Danmarks Oldtid* og *Gaver fra fortiden* skaber designet mere plads til den besøgendes møde med de autentiske grave. Men flere faktorer besværliggør alligevel det at have fokus på gravene i de to udstillinger. I *Danmarks Oldtid* er det genstandenes og dermed også gravens skønhedsværdi, der bliver omdrejningspunktet, da de bliver påvirket af udstillingens æstetiske design. I *Gaver fra fortiden* kan graven miste fokus, til trods for udstillingens enkle design, da den besøgendes fokus er fastholdt i den håndholdte tablet. Samtidig påvirkes gravene også af den historie, udstillingen overordnet set skal fortælle, samt eventuelle temaer, gravene indgår i. Yderligere spiller det en væsentlig rolle i forhold til tolkningen, hvor og hvorledes gravene er sat op – her hentydes der til gravenes montrere, og om disse interagerer med gravens fortælling og forståelse, eller om de blot fungerer som praktiske og nødvendige glaskasser.

Ligeledes er der stor forskel på omfanget af oplysninger om gravene og det indholdsmæssige aspekt i de fire udstillinger. I *Danmarks Oldtid* er teksten og dermed også indholdet reduceret ind til et minimum, og vigtige oplysninger, såsom gravens alder, er helt udeladt. Til gengæld oplever man det modsatte i udstillingen *Gaver fra fortiden*, hvor man overvældes af forskellige medier, der alle sammen er tilknyttet graven og dens kontekst, og det kræver tid, hvis man vil nå igennem alle filerne på tabletten. Gravene påvirkes altså i høj grad af de virkemidler, museerne vælger at benytte sig af formidlingsmæssigt. Udstillingernes forskelligartethed er tydelig, men samtidig synes der også at være en klar lighed i den måde, museerne fremstiller gravene på. Der mangler en helt fundamental fortælling om graven som fænomen og de følelsesmæssige aspekter, der vedrører menneskets forhold til mennesket selv og døden. Man kan derfor diskutere, hvad disse formidlingsvalg grundlæggende betyder for gravenes rolle på museerne. For er de grave eller genstande?

Grav eller genstand?

Omdrejningspunktet for beskrivelsen og analysen af de fire udstillinger var at skabe overblik over og blotlægge formidlingsstrukturer og strategier og belyse ligheder og forskelle i udstillingernes brug af gravmateriel. I dette afsnit vil denne brug blive diskuteret, og ligeledes reflekteres der over, hvordan de forskellige formidlingsvalg påvirker gravenes rolle og betydning i forhold til gravenes oprindelige betydning og den, de får i en museal kontekst. Som indledning til diskussionen gennemgås et kropsligt aspekt ved døden, som hænger uløseligt sammen med graven og døden som fænomen. Afsnittets indhold skal påpege en problematik omkring det at udstille grave på museerne, idet dette aspekt bliver udeladt i museernes formidlingsbrug, og derfor indeholder gravene et uforløst formidlingspotentiale.

Det dynamiske kadaver – transformationen fra levende til død

Den svenske arkæolog Liv Nilsson Stutz har arbejdet meget med jægerstenalderens grave, og i sit arbejde har hun benyttet sig af termen *kadaver* om den døde krop. Hun mener, der har været en tendens til næsten udelukkende at fastholde fokus på kroppen efter en symbolsk og referentiel orientering. Man har glemt at fokusere på kroppen både som en kulturel konstruktion og en biologisk realitet. Hendes fokus ligger på anerkendelsen af, at den døde krop er et biologisk produkt, der uundgåeligt undergår en nedbrydnings- og forrådnelsesproces. Under denne proces er den døde krop ikke længere et legeme men heller ikke rigtig et lig. Derfor bruger Nilsson Stutz termen *kadaver*, fordi den tillader os at visualisere og forstå de processer, den døde krop går igennem som en naturlig konsekvens af døden. Den døde krop er derfor ikke statisk men dynamisk. Den undergår nogle tafonomiske processer, hvor der samtidig sker en transformation af den døde krop, som legemliggjørte den levende og sociale person. Processen varer helt til det øjeblik, hvor arkæologerne udgraver de humane rester. Disse dynamiske processer er ifølge Nilsson

Stutz vigtige for arkæologer at tage med i deres overvejelser. Ved at kombinere en arkæologisk teori, som er hentet fra handlingsteori og ritualstudier, med en tafonomisk baseret metode, *anthropologie de terrain*, som bygger på feltarkæologiske og naturvidenskabelige grundlag, kan man udskille de naturlige tafonomiske processer fra de hændelser, som har været knyttet til, hvordan kroppen er blevet håndteret efter døden og ved gravlægningen. Resultaterne kan fortælle om attituder til døden, og hvordan folk i forhistorien håndterede den døde krop. Man kan altså studere de materielle spor efter for eksempel begravelseshandlinger, men ikke handlingerne i sig selv. Men sporerne efter disse handlinger er alligevel en rig kilde til viden og hjælper os til at rekonstruere og visualisere de oprindelige handlinger og give dem en kontekst.

Døden kan defineres som en livskrise, som skal håndteres af de efterlevende gennem rituelle handlinger. Andre fundamentale livskrises inkluderer fødsel, puberteten og ægteskab. Individet undergår en transformation, som symboliserer rejsen fra en social identitet til den næste, og disse ændringer kan accepteres gennem overgangsritualer. Begravelsesritualer har en lindrende og katarsisk funktion i en situation, hvor man skal acceptere, at et socialt individ forsvinder, og at der i stedet fremkommer et kadaver. Den døde krop kan stadig genkendes ved de fysiske træk, men har ikke længere nogen habitus. Der opstår altså et ontologisk problem, da kadaveret både er og ikke er den døde person. I denne fase får kadaveret en liminal karakter, det vil sige, det befinder sig i en mellemfase, hvor kadaveret hverken er levende eller dødt, hverken subjekt eller objekt, men noget midt i mellem. Ifølge den engelske antropolog Victor Turner kan den liminale kategori defineres ud fra dets dobbelte karakter af ikke længere at være klassificeret og endnu ikke klassificeret.¹⁶ Det er også i denne fase, at forrådnelsesprocessen sætter ind, som gradvist transformerer kadaveret og får det til at ligne personen mindre og mindre. Kadaveret skal frigøres fra denne fase for at kunne redefineres som et objekt, og dette skal ske gennem en ritualiserings- og begravelsesproces, hvor det uforudsigelige kontrolleres, og døden tæmmes. Døden og håndteringen af denne er altså en transformativ proces. Den døde krop er en biologisk enhed, som er i en uundgåelig fremadgående nedbrydningstilstand, der involverer gasser og væsker, og som en konsekvens af dette gennemgår kadaveret en omfattende ødelæggelse og opløsning. Derfor er døden ikke neutral og statisk, men dynamisk.

Men synet på graven og døden som et afsluttet fænomen vedbliver at være en tilbagevendende opfattelse. Dette gør sig også gældende på museerne. Her bliver gravene sat ind i en kontekst, hvor de formidles som værende et dødt objekt – og oftest er det kun slutresultatet på en længerevarende proces, der bliver betragtet. Men nye overvejelser omkring de dynamiske forhold, som gravene og døden er en del af, kunne med fordel indgå i museernes udstillingspraksis. Her er tale om den transformation, som graven og dens indhold undergår i tiden fra en person dør, bliver begravet og fremefter. Denne dynamiske proces er et vigtigt aspekt, da det er denne, der i sidste ende bliver til det resultat, som arkæologerne udgraver.

En grav kan tillægges mange betydninger

De udstillede grave er blevet taget ud af deres oprindelige sammenhæng. De er blevet udgravet og restaureret og er derfor på mange måder ikke sig selv mere. De er blevet til et slags ikonisk symbol på sig selv og blevet tillagt en ny betydning. Denne betydningsdannelse har del i to samfund. Det ene er det oprindelige samfund, der gav gravene deres første betydning, og det andet er det museale samfund, hvor

16 Turner: 'Betwixt and Between', 236.

museet har givet gravene en anden betydning, der ikke nødvendigvis er den samme som den oprindelige. De forskellige betydninger har ikke kun noget at gøre med, at samfundet har ændret sig, men det er også en konsekvens af, at gravene er blevet taget ud af deres originale og aktive sammenhæng for i stedet at blive en del af en ny og passiv sammenhæng. Den oprindelige betydning er vanskelig at oversætte, da der opstår en vekselvirkning mellem graven og personen, der betragter den.¹⁷ Gravene har i og for sig ikke betydning i sig selv. De bliver tilført en betydning gennem den kontekst, de dukker op i. Og først og fremmest opstår betydningerne gennem menneskenes kognitive forestillingsverden. Gravens betydninger er et resultat af de sociale og kulturelle inskriptioner, vi har påført dem.¹⁸

Et tydeligt eksempel, hvor man kan se nye og forskellige betydninger blive tillagt grave, når de kommer på museum og bliver udstillet, er ved graven fra Bäckaskog fra den svenske udstilling *Forntider* (fig. 5). Skelettet har siden udgravningen undergået betydelige ændringer i forhold til skelettets og gravgavernes position. Skelettets arme er først blevet placeret i en høj position ved brystet, så hænderne var tæt ved skuldrene, og senere hen er armene blevet sænket til en position omkring skødet. En benspids, der fandtes i graven, er ligeledes blevet flyttet rundt, og de forskellige positioner har både givet indtrykket af, at benspidsen har fungeret som pilespids og spydspids. Den største ændring skete i 1996, da skelettet blev rekonstrueret på ny på grund af et nyt syn på, hvordan graven skulle tolkes.¹⁹ Dette rejser et etisk spørgsmål: for hvor uhæmmet skal arkæologer have lov til at være i deres tolkninger uden at præsentere tanker, der har ført dem frem til den specifikke rekonstruktion? Som graven står nu helt statisk, giver den folk et indtryk af noget uforfalsket. Vi har lagt vores moderne værdier og tro over i tolkningen af den gravlagte. Det tydeliggør også, at museerne har muligheden for at påvirke gravenes betydning i den retning, de finder passende i forhold til deres udstillingspraksis.

Gravenes rolle på museet – museets valg

Museerne kan vælge at udstille grave på flere forskellige måder. Forskellene ses især i de udstillingsrammer, gravene er en del af, såsom udstillingsdesignet og valg af informationsindhold- og omfang. Men et fælles træk, der kan udledes af analysen, vedrører den rolle, gravene skal spille i udstillingerne. Gravene bliver i høj grad præsenteret som et genstandsmateriale, der er med til at give et større helhedsbillede af tiden dengang, og som kan fortælle historien om tilværelsen i et jæger-samler samfund.²⁰ Et tydeligt eksempel er det valg, man har taget i udstillingen *Vedbækfundene*, hvor gravene indgår i en større fortælling om livet i Vedbæk for 7000 år siden, og at selve gravene og deres historie mister fokus, selvom museet blev skabt på baggrund af de unikke gravfund.

I alle fire udstillinger er der et særligt fokus på de bevarede knogler i gravene, da disse og eventuelle gravgenstande af f.eks. flint eller ben er det eneste, der er tilbage fra gravlæggelsen. Men i stedet for at formidle og huske folk på, at disse knogler en gang har været en del af et levende og socialt individ, så gør museerne knoglerne til et genstandsmateriale på lige fod med andre ting som keramikkar og flintøkser. Knoglerne opfattes blot som et materiale, der kan måles og vejes og derved fortælle om det levede liv, såsom hvor gammel og høj man blev, tegn på sygdom, vold osv. Min opfattelse er derfor, at mange museer stadig er stærkt påvirkede af det processualistiske videnskabsideal, hvor den objektive viden vægter højt.

17 Holmstrøm: 'Kan ting tale?', 95.

18 Olsen: 'Momenter til et forsvar av tingene', 29.

19 Hanlon & Nilsson: 'The ever-changing Barum grave', 227.

20 Thrane: Grav eller genstand?

Det humane og sociale aspekt ved graven og den døde bliver i høj grad glemt, når man ser gravene udstillet i monterne. Gennem de teknikker, museerne bruger, bliver gravene og de humane rester objektiviseret og behandlet som et præparat på den måde, at de bliver katalogiseret, dokumenteret og placeret i en glaskiste som en del af et kulturhistorisk narrativ. Selve graven og døden som fænomen bliver mere eller mindre ignoreret i udstillingssammenhæng, og derfor rummer gravene i særdeleshed et uforløst formidlings-potentiale.

Hvis der er noget, der kan vække følelser i os, er det døden. Fordybelsen i vores egen dødelighed kan opleves i museernes udstillinger som et af de eneste steder, hvor afdøde personer kan ses og forekommer nærværende. Museer er altså et vigtigt middel til personlig interaktion med døden, hvor den kan opleves under kontrollerede forhold i udstillingerne. Dette er en vigtig detalje i forhold til det moderne vestlige samfunds opfattelse af døden, hvor det at se en død krop ikke er en almindelig oplevelse i mange moderne kulturer. Men ud fra gravfundene kan arkæologerne se, at forholdet til døden i den tidlige stenalder har været meget anderledes, og at man har haft en anden omgang med de døde, end vi har i dag. Desværre lader det til, at museerne er bange for at bruge følelser i den fortidstolkning, man viser i udstillingerne. Udstillingernes formsprog er ofte holdt kliniske og i neutrale farver, og teksterne søger i både form og indhold et videnskabeligt udtryk. Et eksempel herpå kan findes i formidlingen af en af jægerstenalderens mest ikoniske grave, nemlig "Kvinden og barnet på svanevingen" fra Vedbæk, som i dag er udstillet på museet *Vedbækfundene* (fig. 7). Denne grav giver tydeligt indtrykket af, at følelser og omsorg for de døde eksisterede hos de mennesker, der levede dengang. Alligevel er formidlingen af denne grav primært rettet mod genstandene, der er medlagt i graven, f.eks. hvor mange tandperler kvinden har fået med sig og fra hvilke dyr, de kommer (fig. 8). Tekstmæssigt får de døde og selve begravelsen af dem næsten ingen opmærksomhed. Der synes altså at være et forbehold på museerne for at fortælle om døden, og graven som fænomen forsvinder, da den skal repræsentere noget andet. Gravens oprindelige betydning bliver på mange måder ignoreret til fordel for en ny betydning, der tillægges graven, når den bliver udstillet på museum. Selvom den oprindelige betydning for os i dag kun kan frembringes ved gætterier og tolkninger, bør den alligevel tages i betragtning og medformidles. Museerne har evnen til at påvirke publikums forståelse af graven og kan få graven og døden til at fremstå, som de nu ønsker, at de besøgende skal møde dem. Vi kan se, at døden spillede en væsentlig rolle for de efterlevende i fortiden, men alligevel fremstår det som om, at det er det modernes samfunds holdning til døden, der bliver afspejlet i de udstillede grave, og at der ikke er fokus på de holdninger, det forhistoriske menneske havde til begravelsen og døden. Det er vores eget samfunds begrænsede forhold til døden, der bliver tydeliggjort, og døden bliver således formildet, så de besøgende kan opleve deres forhold til deres egen dødelighed på en måde, der ikke involverer private følelsesmæssige udtryk. Museerne skaber statiske tableauer til gravene, hvor selve begravelses- og dødsprocessen mistes og ignoreres ved at præsentere døden i graven som et stillbillede. Et

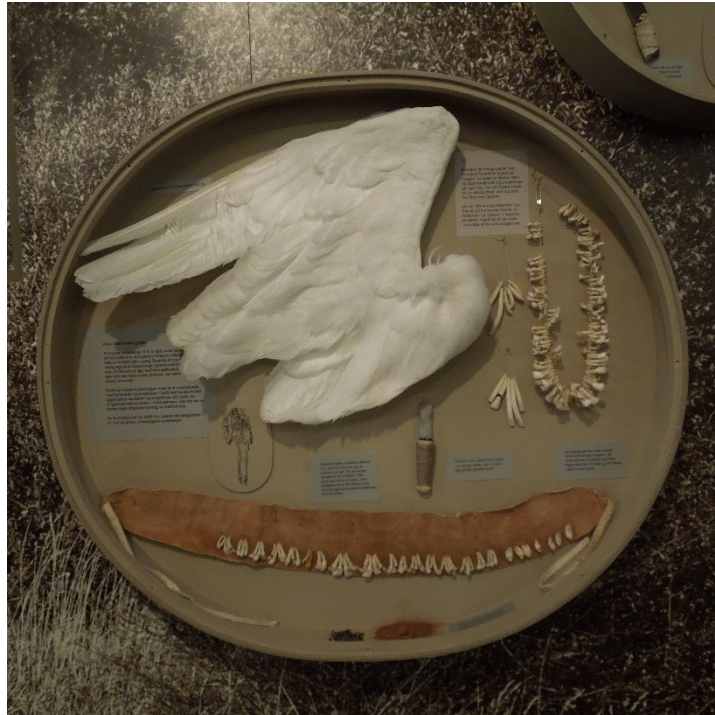

Fig. 7: "Kvinden og barnet på svanevingen" (Vedbækfundene, Rudersdal Museer)

Fig. 8: Formidling i form af tekst og rekonstruktioner af "Kvinden og barnet på svanevingen" (Sabine Thrane)

vigtigt aspekt ved graven og døden er den transformationsproces, der sker, fra en død krop bliver kold og stiv og går i forrådnelse, til det bløde væv går i opløsning, indtil kun knoglerne er tilbage. Processen kræver i mange kulturer før og nu en håndtering ved hjælp af særlige dødsritualer, så transformationen kan gennemføres. Og det er hele denne dynamiske proces, som museerne undlader at formidle. På museerne bliver gravene til objekter og en kilde til viden, hvor det uddannelsesmæssige og videnskabelige aspekt er i fokus.

Ifølge den norske arkæolog Bjørnar Olsen bliver vi på de arkæologiske museer ofte præsenteret for en fortid, som virker umiddelbart familiær for os, og han mener, at "genkendelsesromantikken" får frit løb. I udstillingen bliver stenaldermennesket tæmmet, og denne udgave virker umiddelbart forståelig for de besøgende. For hvis en del af de ydre forskelle bliver skrabet væk, står vi tilbage med en universel menneskelig natur. Olsen mener, at sådan en formidling fjerner historiciteten i fortiden og samtidig også den fremmedhed og polaritet, der er mellem fortiden og den tid, vi lever i i dag.²¹ Vi får meget at vide om de knoglerester og genstande, som gravene indeholder, men selve døden og graven som fænomen bliver stort set ignoreret på museerne.

Konklusion

Gravene repræsenterer en affektiv værdi, da de udtrykker emotionelle forestillinger om døden. Museerne negligerer i høj grad dette aspekt i deres formidlingsbrug, og historien om at skabe rum for døden i fortiden går derfor desværre tabt. Derved indeholder gravene et potentiale, som ikke kommer frem i museernes udstillinger. Vi kan se, at døden spillede en væsentlig rolle for de efterlevende i fortiden, og at der ofte var klare traditioner for og holdninger til, hvordan de døde skulle håndteres og begraves. Men det er som om, de udstillede grave og formidlingen af dem i høj grad er blevet påvirket af det moderne vestlige samfunds holdning til døden, hvor døden på mange måder anses for at være tabubelagt; på museerne bliver gravene tingsliggjort, og selve døden ignoreret og glemt.

Fortiden og dens holdninger til døden er fremmed for os i dag, men måske burde museerne ikke fjerne denne fremmedhed i udstillingerne, men i stedet udnytte den og åbne op for en ny formidling af gravene, hvor selve døden og menneskets holdning til den vinder mere frem. Det kunne være relevant og interessant, hvis museerne i højere grad eksperimenterede med affektive virkemidler i formidlingen af grave. Moesgaard Museum i Århus har tidligere udført et eksperiment, hvor udgangspunktet for formidlingen var hypotesen om, at vi bedre kan relatere os til forhistoriens mennesker, når vi følelsesmæssigt berøres.²² For at appellere til publikums følelser kunne man derfor overveje at benytte virkemidler, som aktiverer følelserne. De forhistoriske grave kunne perspektiveres ud fra aktuelle begivenheder og temaer. Sådan en sammenstilling kunne gøre det lettere for publikum at sætte sig ind i det fortidige menneskes oplevelse af og følelser i forhold til døden og måske samtidig aktivere publikums egne følelser.²³ Graven og dermed døden bør fremstilles som et fænomen frem for en statisk museumsgenstand. Samtidig bør museerne minde om, at forhistorien er en fremmed kultur langt fra vor moderne forestillingsverden, og at forholdet til døden var en anden dengang, end den er i dag. Men fælles for kulturerne, i forhistorien og i dag, er, at døden ikke er statisk og hygiejnisk, men derimod dynamisk og

21 Olsen: 'Det arkæologiske museum', 50.

22 Brandt Djupdræt & Hatt: 'Følelser på museum', 55 f.

23 Paludan-Müller: 'Museums betydning', 8.

makaber. Et nyt *Vedbækfundene* kunne eksempelvis med fordel spekulere i en sådan formidling, hvor følelsesmæssige aspekter inddrages samtidig med, at fremmedheden bibeholdes for derved at gøre jægerstenalderens grave og deres indhold, de døde, mere levende.

Litteratur

- Bennicke, I.: 'Den nye museumstræthed – anmeldelse af Køge Museum', *Danske Museer* (3), 2015, 24-26.
- Bille, M. & Sørensen, T. F.: *Materialitet: en indføring i kultur, identitet og teknologi*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2012.
- Binford, L. R.: 'Archaeology as Anthropology', *American Antiquity*, Vol. 28: 2, 1962, 217-225.
- Binford, L. R.: 'Archaeological Perspectives'. I Binford, S. R. & Binford, L. R. (red.): *New Perspectives in Archeology*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1968, 5-32.
- Brandt Djupdræt, M. & Hatt, H.: 'Følelser på museum', *Nordisk Museologi* (1), 2009, 53-62.
- Brinch Petersen, E.: 'Mesolitiske grave og skeletter', I Lass Jensen, O., Sørensen, Søren A. og Møller Hansen, K. (red): *Danmarks jægerstenalder – status og perspektiver*. Hørsholm Egns Museum, 2001, 43-58.
- Davidsson Bremborg, A.: 'Behövd, farlig och personlig. En sociologisk betraktelse av synen på den döda kroppen i 2000-talets Sverige' I Ekengren, F. & Nilsson Stutz, L. (red): *I tillvarons gränsland. Perspektiv på kroppen mellan liv och död*. Acta Archaeologica Lundensia, Series altera in 8°, Nr. 60. Nordic TAG Lund 2005, 92-105.
- Dudley, S. H.: 'Museum Materialities. Objects, sense and feeling' I Dudley, S. H. (red.): *Museum Materialities. Objects, engagements, interpretations*. London og New York: Routledge, 2010, 1-17.
- Fahlander, F. & Oestigaard, T.: 'The materiality of death, bodies, burials, beliefs' I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (red.): *The materiality of death, bodies, burials, beliefs*, Oxford: Archaeopress, 2008, 1-16.
- Falk, J. H. & Dierking, L. D.: *The Museum Experience. Revisited*, London og New York: Routledge, 2016.
- Hanlon, C. & Nilsson B.: 'The ever-changing Barum grave', *Fornvännen* (3) 2004, 225-230.
- Holmstrøm, J.: 'Kan ting tale? Om museers formidling af fortiden ved hjælp af genstande', *Fortid og Nutid* 1998, 83-105.
- Jønsson, B.: *Stenalderjægerne i Vedbæk*, Søllerød: Søllerød Museum, 1994.
- Mordhorst, M.: 'Kildernes magi', *Fortid og Nutid*, (2) 2001, 110-133.
- Nilsson Stutz, L.: *Embodied Rituals & Ritualized Bodies*, Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, NO 46. Lund: Almqvist & Wiksell, 2003.
- Olsen, B.: 'Det arkeologiske museum momenter til en kritikk', *Nordisk Museologi* (1) 1993, 45-59.
- Olsen, B.: *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997 (2002)
- Olsen, B.: 'Momenter til et forsvar av tingene', I: *Nordisk Museologi* (2), 2004, 25-36.

O'Neill, M.: 'Essentialism, adaptation and justice: towards a new epistemology of museums', *Museum Management and Curatorship* (21), 2006, 95-116.

Paludan-Müller, C.: 'Museums betydning – Den fraktale udfordring', *Nordisk Museologi* (1), 1995, 3-10.

Thrane, S.: *Grav eller genstand? En komparativ analyse af udstillingspraksis og formidlingsbrug af mesolitiske grave*. Upubliceret kandidatspeciale ved Københavns Universitet, Saxo Institut, Forhistorisk arkæologi 2016.

Turner, V.: 'Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage', I Lessa, W. A. & Vogt, E. Z. (red.): *Reader in Comparative Religion. An Anthropological Approach*. Fourth Edition. New York: Harper & Row, 1979, 234-243.

Zizek, S., *Ideologiens sublime objekt* Oslo: Spartacus Forlag AS, 2001.